

UOT 73/76

ORCID: 0009-0005-3164-2246

DOI: 10.52094/CYJO9505

Əli Elşən oğlu Həsənov
Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyası
Magistrant
ahasanov203@gmail.com

AZƏRBAYCANDA MEMORIAL ABİDƏLƏRİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ: QARABAĞ MÜNAQİŞƏSİNƏ HƏSR OLUNMUŞ MEMORIAL KOMPLEKSLƏR

Xülasə: Tədqiqatda Azərbaycanda memorial heykəltəraşlığın inkişaf perspektivləri Qarabağ münaqişəsinə həsr olunmuş memorial komplekslər əsasında təhlil edilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, memorial heykəltəraşlıq cəmiyyətin tarixi yaddaşının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Qarabağ münaqişəsi bu sahənin məzmununu və funksiyasını genişləndirmişdir. Müasir dövrdə memorial komplekslər yalnız xatirə funksiyası daşımır. Onlar milli kimliyin vizual ifadəsi kimi çıxış edir. Araşdırma göstərir ki, Xocalı faciəsinə, Vətən müharibəsinə və digər hadisələrə həsr olunmuş abidələr kollektiv yaddaşın qorunmasına xidmət edir. Bu komplekslər şəhidlərin xatirəsini əbədiləşdirir. Eyni zamanda milli birlik ideyasını gücləndirir.

Açar sözlər: Qarabağ münaqişəsi, memorial abidələr, memorial komplekslər.

Giriş

Memorial heykəltəraşlıq cəmiyyətin tarixi yaddaşının formalaşmasında mühüm rol oynayan incəsənət sahəsidir. Bu sahə tarixi hadisələrin, milli mübarizələrin, kollektiv ağrıların və qələbələrin bədii ifadə forması kimi çıxış edir. Azərbaycanda memorial heykəltəraşlıq xüsusilə müstəqillik dövründə yeni məzmun qazanmışdır. Qarabağ münaqişəsi bu sahənin inkişafına ciddi təsir göstərmiş əsas tarixi hadisələrdən biri hesab olunur. Uzun illər davam edən münaqişə xalqın yaddaşında dərin izlər buraxmışdır. Bu izlər yalnız siyasi və hərbi sahədə deyil, həm də mədəni müstəvidə öz əksini tapmışdır. Memorial komplekslər bu yaddaşın vizual və simvolik daşıyıcısına çevrilmişdir. Qarabağ münaqişəsinə həsr olunmuş memorial komplekslər həm itkilərin xatırladılması,

həm də milli birliyin ifadəsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu komplekslər tarixi hadisələrin unudulmaması məqsədinə xidmət edir. Onlar şəhidlərin xatirəsini əbədiləşdirir. Eyni zamanda gələcək nəsillərə mübarizə ruhunu ötürür. Bu baxımdan memorial heykəltəraşlıq yalnız estetik deyil, həm də ideoloji funksiyaya malikdir. Cəmiyyətin kollektiv yaddaşını möhkəmləndirir. Tarixi həqiqətlərin bədii formada təqdim olunmasına imkan yaradır.

Müasir dövrdə Azərbaycanda memorial komplekslərin yaradılması dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yeni memorial məkanların formalaşdırılması bu sahənin inkişaf perspektivlərini genişləndirir. Bu proses milli kimliyin möhkəmləndirilməsi ilə sıx bağlıdır. Memorial komplekslər həm də urbanistik mühitin bir hissəsinə çevrilir. Onlar şəhər və regionların mədəni simasını formalaşdırır. Qarabağ münaqişəsinə həsr olunmuş memorial heykəltəraşlıq nümunələri milli tarixə yeni baxış təqdim edir. Bu nümunələr müharibənin sosial və mənəvi nəticələrini ifadə edir. Onlar kollektiv yaddaşın bərpasına xidmət göstərir. Eyni zamanda ictimai şüurun formalaşmasında iştirak edir. Bu baxımdan memorial komplekslər yalnız keçmişin deyil, həm də gələcəyin simvoluna çevrilir. Azərbaycanda memorial heykəltəraşlığın inkişaf perspektivləri Qarabağ münaqişəsinin nəticələri ilə birbaşa bağlıdır. Yeni memorial layihələr milli dəyərlərin qorunmasına yönəlir. Bu layihələr müasir memarlıq və heykəltəraşlıq yanaşmalarını birləşdirir. Nəticədə həm bədii, həm də ideoloji baxımdan güclü məkanlar formalaşır.

Ədəbiyyat icmal

Azərbaycanda memorial heykəltəraşlıq milli yaddaşın formalaşmasında mühüm bədii vasitə kimi çıxış edir. Bu sahə xüsusilə Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı hadisələrin ictimai şüurda saxlanması baxımından xüsusi aktualıq qazanmışdır (Aliyev, N., 2015). Müasir dövrdə memorial komplekslər yalnız xatirə funksiyası daşımır. Onlar eyni zamanda milli kimliyin vizual ifadəsi kimi çıxış edir. Bu baxımdan Qarabağ mövzulu memoriallar Azərbaycan monumental sənətinin yeni inkişaf mərhələsini təşkil edir. Ədəbiyyatlarda göstərilir ki, müharibə və faciə yaddaşını əbədiləşdirən abidələr kollektiv travmanın simvolik təəcəssümüdür. Azərbaycanda bu istiqamətdə ilk nümunələrdən biri Xocalı faciəsinə həsr olunmuş memorial abidələrdir. Bakı şəhərində yerləşən “Ana harayı” memorialı bu kontekstdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu abidə Xocalı qurbanlarının xatirəsinə həsr olunmuş ilk ictimai memorial kimi qiymətləndirilir. Heykəldə ana və övlad obrazının təqdim

edilməsi faciənin humanitar ölçüsünü vurğulayır. Bu yanaşma memorial heykəltəraşlıqda emosional təsir vasitələrinin gücləndirilməsi baxımından mühüm nümunə hesab olunur (Hüseynov, R., 2018). Qarabağ münaqişəsinin nəticələrinin memarlıq və heykəltəraşlıq vasitəsilə ifadəsi tədqiqatlarda mədəni yaddaşın formalaşdırılması prosesi kimi izah edilir. Xocalı soyqırımı beynəlxalq səviyyədə də tanınmış hadisə kimi memorial sənətin əsas mövzularından birinə çevrilmişdir. Bu hadisəyə həsr olunmuş abidələrin yaradılması milli identiklik və tarix şüurunun qorunmasına xidmət edir.

Son illərdə Qarabağ mövzulu memorial komplekslərin yaradılması dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. 2025-ci ildə Xocalı şəhərində Soyqırımı Memorial Kompleksinin yaradılması haqqında qəbul edilmiş qərar bu sahənin institusional inkişafını göstərir. Bu təşəbbüs memorial heykəltəraşlığın yalnız fərdi abidələr səviyyəsində deyil, genişmiqyaslı memarlıq ansambları formasında inkişaf etdiyini sübut edir. Kompleks yanaşma memorial məkanın sosial və ideoloji funksiyalarını gücləndirir. Memorial komplekslər yalnız itkilərin xatırladılması məqsədi daşmır. Onlar eyni zamanda gələcək nəsillər üçün tarixi dərs funksiyası yerinə yetirir. Bu baxımdan Qarabağ müharibəsi şəhidlərinə həsr olunmuş regional abidə kompleksləri xüsusi diqqət çəkir. Məsələn, müxtəlif şəhərlərdə yaradılmış Vətən müharibəsi şəhidlərinin xatirə kompleksləri ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizənin simvolik ifadəsi kimi qiymətləndirilir. Bu cür abidələr lokal səviyyədə kollektiv yaddaşın formalaşmasına xidmət edir (Məmmədov, T., 2020).

Azərbaycan memorial sənətinin inkişafı sovet dövründən başlayaraq müstəqillik dövründə yeni məzmun qazanmışdır. Şəhidlər xiyabanı memorial məkanı bu transformasiyanın əsas nümunələrindən biridir. Bu məkan Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda həyatını itirmiş insanların xatirəsinə həsr olunmuş milli ziyarət yerinə çevrilmişdir. Qarabağ münaqişəsindən sonra memorial mədəniyyətin inkişafı bu ənənənin davamı kimi qiymətləndirilir. Tədqiqatçılar memorial heykəltəraşlığın inkişafını milli ideologiyanın vizual platforması kimi izah edirlər. Qarabağ mövzulu abidələrdə istifadə olunan simvolika bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır (Məmmədov, T., 2020). Ana obrazı, şəhid fiquru, qırılmış həyat motivləri bu komplekslərin əsas kompozisiya elementlərini təşkil edir. Bu motivlər müharibənin humanitar nəticələrini vurğulayır. Qarabağ bölgəsinin tarixi və mədəni irsi də memorial tikililərin formalaşmasına təsir göstərmişdir. Tarixi qalalar və memarlıq nümunələri regionun yaddaş məkanı kimi dəyərləndirilir. Bu kontekst müasir

memorial komplekslərin regionun mədəni davamlılığı ilə əlaqələndirilməsinə imkan yaradır (Süleymanov, E., 2021).

Cədvəl 1. Qarabağ münaqişəsinə həsr olunmuş əsas memorial abidələr

Abidənin adı	Yerləşdiyi məkan	Həsr olunduğu hadisə / mövzu	Bədii xüsusiyyəti
Ana harayı	Bakı	Xocalı faciəsi qurbanları	Ana və uşaq fiquru
Şəhidlər Xiyabanı memorial kompleksi	Bakı	Qarabağ müharibəsi və 20 Yanvar şəhidləri	Monumental ansambl
Vətən Müharibəsi Şəhidlərinin Xatirə Kompleksləri	Regionlar üzrə (Gəncə, Bərdə, Qazax və s.)	II Qarabağ müharibəsi şəhidləri	Fərdi və kollektiv memorial formalar
Xocalı Soyqırımı Memorial Kompleksi (planlaşdırılan)	Xocalı	Xocalı soyqırımı	Kompleks memarlıq həlli
Zəfər parkı memorial elementləri	Bakı	44 günlük Vətən müharibəsi	Simvolik kompozisiya
Şuşa şəhəri şəhid xatirə məkanları	Şuşa	Qarabağ uğrunda döyüşlər	Landşaft + memorial yanaşma
Füzuli və Cəbrayıl memorial lövhələri	Azad edilmiş rayonlar	Azadlıq uğrunda döyüşlər	Sadə monumental elementlər
Bərdə raket hücumu qurbanlarına xatirə abidəsi	Bərdə	2020 müharibəsi zamanı mülki itkilər	Minimalist memorial forma

Mənbə: <https://www.virtualkarabakh.az/az/new-item/25/39/qarabag-abideleri.html?utm>

Memorial heykəltəraşlığın inkişaf perspektivləri post-münaqişə dövründə daha da genişlənmişdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan bərpa prosesləri yeni memorial məkanların yaradılması üçün zəmin yaradır.

Hərbi Qənimətlər Parkı

Bu proses Böyük Qayıdış strategiyası ilə paralel şəkildə həyata keçirilir . Yeni memorial komplekslər yalnız xatirə funksiyası daşımır. Onlar eyni zamanda yeni sosial məkanların formalaşmasına xidmət edir.

Ana harayı abidəsi

Bu komplekslərdə muzey elementləri, açıq ekspozisiya zonaları və simvolik landşaft həlləri tətbiq olunur. Belə yanaşma memorial məkanın yalnız statik obyekt kimi deyil, canlı ictimai platforma kimi fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradır.

Zəfər parkı

Gələcək perspektivlər baxımından Qarabağ mövzulu memorialların beynəlxalq səviyyədə tanınması mühüm istiqamət hesab olunur. Xocalı hadisəsinin müxtəlif ölkələr tərəfindən tanınması bu istiqamətdə potensialın mövcudluğunu göstərir . Bu kontekst Azərbaycan memorial heykəltəraşlığının qlobal humanitar diskursa inteqrasiya imkanlarını genişləndirir (Hacıyev, F.,2017).

Nəticə

Aparılmış təhlil göstərir ki, Azərbaycanda memorial heykəltəraşlıq Qarabağ münaqişəsindən sonra keyfiyyətcə yeni inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur. Bu sahə artıq yalnız xatirə yaratmaq funksiyası daşımır. O, milli kimliyin vizual ifadəsinə çevrilmişdir. Qarabağ mövzulu memorial komplekslər cəmiyyətin kollektiv yaddaşının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu komplekslər vasitəsilə müharibənin sosial, mənəvi və humanitar nəticələri bədii formada təqdim olunur. Belə yanaşma tarixi hadisələrin unudulmasına xidmət edir. Eyni zamanda gələcək nəsillərdə vətənpərvərlik şüurunun formalaşmasına təsir göstərir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yeni memorial məkanların yaradılması bu sahənin inkişaf perspektivlərini genişləndirir. Bu proses yalnız memarlıq və heykəltəraşlıq fəaliyyətinin genişlənməsi kimi qiymətləndirilmir. O, həm də post-münaqişə dövründə mədəni bərpa siyasətinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Yeni memorial komplekslər urbanistik mühitin formalaşmasına təsir edir. Onlar şəhər və regionların mədəni identikliyinə yenidən qurulmasına xidmət göstərir. Qarabağ münaqişəsinə həsr olunmuş memoriallar müasir incəsənət yanaşmaları ilə ənənəvi simvolikanı birləşdirir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Aliyev, N. (2015). Azərbaycan monumental heykəltəraşlığı. Bakı: Elm.
2. Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi (AZƏRTAC). (n.d.). Retrieved from <https://www.azertag.az>
3. Hacıyev, F. (2017). Milli yaddaş və incəsənət münasibətləri. Bakı: Nurlar.
4. Hüseyinov, R. (2018). Mədəni yaddaş və memorial sənət. Bakı: Təhsil.
5. Məmmədov, T. (2020). Qarabağ münəqişəsi və milli identiklik. Bakı: Şərq-Qərb.
6. Süleymanov, E. (2021). Post-münəqişə dövründə mədəni bərpa siyasəti. Bakı: Universitet nəşriyyatı.
7. Virtual Qarabağ İnformasiya Portalı. (n.d.). Retrieved from <https://www.virtualkarabakh.az>
8. <https://pmdprojects.az/az/zefer-parki>
9. <https://report.az/multimedia/ana-harayi-nin-29-cu-ili-fotoreportaj>

Ali Elshan oghlu Hasanov

Development Prospects of Memorial Monuments in Azerbaijan: Memorial Complexes Dedicated to the Garabagh Conflict

Summary: The study analyzed the development prospects of memorial sculpture in Azerbaijan based on memorial complexes dedicated to the Garabagh conflict. It was determined that memorial sculpture plays an important role in the formation of the historical memory of society. The Garabagh conflict has expanded the content and function of this area. In modern times, memorial complexes do not only carry a commemorative function. They act as a visual expression of national identity. The study shows that monuments dedicated to the Khojaly tragedy, the Patriotic War and other events serve to preserve collective memory. These complexes immortalize the memory of martyrs. At the same time, they strengthen the idea of national unity.

Key words: Garabagh conflict, memorial monuments, memorial complexes.

Али Эльшан оглы Гасанов

Перспективы развития мемориальных памятников в Азербайджане: Мемориальные комплексы, посвященные Карабахскому конфликту

Резюме: В исследовании проанализированы перспективы развития мемориальной скульптуры в Азербайджане на основе мемориальных комплексов, посвященных Карабахскому конфликту. Установлено, что мемориальная скульптура играет важную роль в формировании исторической памяти общества. Карабахский конфликт расширил содержание и функции этой области. В современную эпоху мемориальные комплексы не только несут мемориальную функцию. Они выступают в качестве визуального выражения национальной идентичности. Исследование показывает, что памятники, посвященные Ходжалинской трагедии, Отечественной войне и другим событиям, служат сохранению коллективной памяти. Эти комплексы увековечивают память шехидов. В то же время они укрепляют идею национального единства.

Ключевые слова: Карабахский конфликт, мемориальные памятники, мемориальные комплексы.